

VISSZATEKINTÉS

VÁLSÁGBAN VAN-E, A PARLAMENTARIZMUS?**II. rész**

Folytatjuk 2017/2. számunkban megkezdett, az Interparlamentáris Unió 1928-as, fenti címmel kiküldött körlevelére érkezett válaszok közlését.

HAENDEL VILMOS, a debreceni egyetemen a politika tanára

Az Interparlamentáris Unió magyar csoportjának szíves felhívására van szerencsém észrevételeimet, a legrövidebbre fogva, a következőkben közölni:

ad. 1. Nem tartanám helyesnek a kormány tagjainak *fix időtartamra* szóló választását, illetőleg kinevezését.

Ez tudniillik a parlamenti kormány lényegével áll szöges ellentétben – mert annak elve az – hogy a bizalom megszűntével a kormánynak föltétlenül távoznia kell. Főértéke a parlamenti kormányoknak abban áll, hogy minden országban, minden időben haladéktalanul olyan természetű és jellegű kabinetet lehessen kapni – mely az adott viszonyoknak megfelel. Ez hiányzik az amerikai és schweizi példánál. A jelzett módosítással tehát egy egészen más elvi alapon nyugvó rendszerre – a praesidentialis, illetőleg conventire (L. Dr. Haendel Vilmos „A parlamenti kormány” kritikai rész) térnénk át – s elvesztenők a parlamenti forma főelőnyét – a könnyű adaptatio lehetőségét. A kormányok kérész életűsége régóta tudott nagy fogyatkozása a parlamenti rendszernek. Ezt azonban mechanikus ellenszerekkel orvosolni nem lehet, csak *a pártélet gyógyításával*.

Először úgy – hogy a kisebbségi, illetőleg proportionális választói rendszert lehetőleg mellőzzük – mert ez okozza gyakran a pártok elaprózódását s evvel a koalíció, rövid életű minisztériumokat.

Másodszor akként, hogy az egész választói jogot *in capite et in membris* megreformáljuk és gyökeresen más szellemben kezeljük. A parlamenti kormányrendszer elvileg jól van kigondolva; ha nem funkcionál helyesen – ez nem a rendszeren – hanem az embereken múlik. (Not measures – but men!)

Becsületes – önzetlen és független választóközönség nélkül – jellemes és tárgyilagos gondolkodású – a bársonyszékhez görcsösen nem ragaszkodó kormány nélkül az nem működhetik kifogástalanul – hiszen az egészen az emberi természet „jótulajdonságaira” van felépítve.

A közéleti erkölcs hanyatlása azért szükségképen maga után vonja a parlamentáris élet elhanyagolását is. Óvakodnunk kell a választójognak túlságos kiter-

jesztésétől. Csak kellő műveltségáltalánosulás – egészséges közéleti felfogás (altruisztikus szellem) mellett várhatunk normális parlamenti életet.

Az államellenes irányzatok kiküszöbölése nélkül természetes a párt- és parlamenti élet elfajulása, elvadulása (internationális, anarchista, bolsevista etc. csoportok.)

Az állampolgárok közéleti nevelése az alsóbb rétegekben és iskolákban eddig teljesen el volt hanyagolva. Ezt erőteljesen fel kell karolni. Akkor meg fog jönni a kölcsönös lojalitás – a „forbearance” szelleme is.

Szóval – szellemi – erkölcsi regeneratio nélkül – csupán mechanikus eszközökkel és palliativumokkal itt gyökeres orvoslás lehetetlen. Sodródunk a diktatúra vagy a teljes pusztulás felé.

ad 2. A kormány és parlament függetlenítése a nagy „közgazdasági szervezetektől” természetesen legelsőrendű föltétele a rendszer sikerének. (Vide: Amerika – hol a „City manager”-ek – már az egész államot is közönséges közgazdasági vállalatként tekintik – abba társaikkal együtt beleülnek – mintegy részvénytársulatba – és de lege lata in optima forma kiszipolyozzák – kiuzsorázzák egy lelkiismeretlen érdekcsoport javára!)

E követelményt könnyű felállítani – de annál nehezebb megcsinálni. A hatalom terrorjával szemben senki felszólalni nem mer – hiszen tönkreteszik, ha ellenkezni mer.

Kíméletlenül végrehajtott okos *összeférhetetlenségi törvény* szükséges és önzetlen bátor férfiak többsége – kik a darázs-fészekbe is benyúlni mernek. A plutokrácia rombolása – a korrupció – még legenyhébb formáiban is, vérig üldözendő. Ezt azonban csak erkölcsileg érintetlen és jófizetésű hivatalnoki kar mellett – hivatásuk magaslatán álló parlamenti és kormánytagoktól várhatjuk joggal.

ad 3. öntudatos – komoly képzettségű képviselők kellene hozzá – kikhez hasonló szakértők járuljanak. Mai publicitásunk megengedi, hogy a felvetett kérdésekhez minden hozzáértő hozzá is szólhasson.

Persze – amíg a képviselők alacsony nívója és magánügynöki funkciója fennáll – ezt az eredményt is nehezen érhetjük el. Amilyen a választó közönség – olyan a képviselője.

Fontos, hogy mindenki a kellő helyre kerüljön; „the right man on the right place”.

ad 4. Azt az amerikai rendszert – mely a pártot magát is hivatalos alakulatnak (publici iuris persona) ismeri el – meghonosítandónak nem tartanám. Fizegett ellenzéki vezérekre semmi szükség a mi viszonyaink között (Canada). Az egész „primary law” törvényhozás idegen import volna – amiért cserébe kár volna odaadni a pártok eddigi autonómiáját.

Úgyis mindent ellep az állami és kormányhatalom. Meg kell óvni a függetlenség maradványait.

Idegen – teljesen disparat elem volna a referendum is – legalább oly alkotmányokban, mint a magyar vagy az angol.

Ez a törekvés is csak a feladatuk magaslatán nem álló – azért bizalmat nem élvező választott kamarákkal szemben kerül előtérbe. Ugyanez áll bizonyos mértékig a népkedzdeményezési jogról is – mely egyébként annyiban kevésbé aggályos, hogy – várákozás ellenére gyakran konzervatív irányban hat.

ad. 5. Decentralizáció – komoly és lényeges decentralizáció – (a parlamenti teherkönnyebbítés is az) – az egész vonalon szükséges Európában. Ma odáig megy a dolog – hogy az állam egész területe a főváros puszta függvényének látszik – in merito majdnem annyira – mint az antik „polis”-ban. A siker persze – a részletes kivitel módjától függ.

ad 6. A törvény-előkészítés helyességét a jó házszabályok lényegesen előmozdíthatják. A „tervezeti” stádiumban biztosítandó a parlamenten kívüli szakértők rendszeres hozzászólása és kritikája; a „javaslati” stádiumban az – hogy kis szakértő grémiumok (a parlament tagjaiból) – a publicitás mellőzésével alaposan megvitathassák azt. A törvény-előkészítő bizottságok lehetőleg a szakminisztériumok számának és jellegének feleljenek meg; ha általánosabb jellegű a javaslat – ad hoc kombináltassék az előkészítő bizottság.

Plenáris tárgyalásnál a szabad discussio elvét feltétlenül respektálni kell; a cloture csak mint ultimum remedium szerepelhet. Szerves egészet alkotó javaslatoknál a harmóniát megbontó módosítások természetesen visszautasítandók. Az ilyen módosítások „beterjesztésének” jogát is megszüntetni azonban – célszerű nem volna.

BARABÁSI KUN JÓZSEF, a debreceni egyetemen a magyar közjog tanára

magam részéről is szükségesnek tartom, hogy a parlamentáris kormányzatnak, vagyis az egyes parlamentáris kormányok működésének *nagyobb állandóság* biztosíttassak.

Ezt a feltétlenül kívánatos célt *nem* mechanikus eszközökkel vélem megközelíthetőnek, hanem egyesegyedül lehetőleg egészséges politikai pártviszonyok teremtésével.

Ahhoz, hogy valamely államban a parlamentáris kormányzat jól működjék, elsősorban szükséges az, hogy lehetőleg két vagy legalább is kevészámú nagy, szilárd és homogén parlamenti párt álljon egymással szemben.

Szóval erős, nagy kormánypárttal szemben szintén egységes, a kormány átvételére bármely pillanatban alkalmas ellenzék. Éneikül hiányzik a parlamenti kormányzatnak életeleme: a parlamenti váltógazdaság.

Az erős és egységes kormánypárt biztosítja egyedül megbízható módon a parlamenti pártkormány állandóságát.

Az imént jelzett egészséges pártviszonyok lehetősége pedig nagy mértékben függ olyan választói rendszertől, amely megakadályozza a pártok szétforgácsolódását.

Ebből a szempontból *legkevésbé* alkalmas az *arányos* képviseleti rendszer alapján történő választás, amint ezt több kitűnő közjogi és politikai író, így pl. a franciák egyik büszkesége, Esmein professzor, meggyőzően kimutatta.

A szóbanforgó nézőpontból egyedül az *általános többségi* rendszer mellett történő egyes választás a kívánatos.

Legfeljebb a viszonylagos többségi rendszer alkalmazható, de akkor is csupán *egy képviselőt választó kerületekben*.

(Scrutin uninominal.)

ad. 2. Valóban szükséges, hogy parlament és kormány *függetleníttessék* a nagy közgazdasági szervezetektől. De legalább is annyira szükséges ennek fordítottja a mai túltengő állami beavatkozás, agyonrendszabályozás korlátozása végett.

ad. 3. Természetesen szükséges, hogy lehetővé tétessék, hogy a parlament tekintélyesebb, sőt összes tagjai *teljes tárgyismerettel* szólhassanak hozzá a szőnyegen levő kérdésekhez.

Ennek azonban jelenleg sincs semmi akadályja és csupán a parlamenti tagok egyéni buzgalmán és képességein fordul meg. Persze egészen más elbírálás alá esnek az állam létérdekeit érintő, rendkívül kényes külpolitikai és katonai ügyek, amelyek természetesen csak a legnagyobb óvatossággal, a legnagyobb titoktartás mellett kezelhetők, így tehát ezeknek alapos ismerete csak nagyon kevés, igen megbízható parlamenti vezérnek tehető hozzáférhetővé.

ad 4. Feltétlenül szükséges, hogy *szoros együttműködés* biztosíttassék a parlament és egy kellőképp felvilágosított, józan közvélemény között, hiszen csak ez esetben van a parlamentnek, mint nemzetképviseleti, a nemzeti közvélemény akarátának kifejezésére szolgáló állami szervnek létjogosultsága.

Azonban az ezen cél elérésére a „határozati javaslat” 4. pontjában ajánlott eszközök közül – legalább is monarchikus államokban – *csupán* az ott ismertett „public hearing” rendszerét tartom kívánatosnak. Ellenben elvileg helyesen *nem* alkalmazható a népiniciatíva vagy a referendum rendszere, mert elvi következetességgel átgondolva és végrehajtva mindkettő köztársasági jellegű, sőt csak a *közvetlen* demokráciával vág össze, mert a képviseleti rendszer alapelveivel ellenkezik.

ad 5. A parlamentek eredményes, belterjes munkássága szempontjából feltétlenül szükséges a *parlamentek tehermentesítése*, és pedig részben azáltal, hogy teendők egy részét (a jogalkotás kisebb jelentőségű részleteit) részben az önkormányzati testületek, részben és pedig elsősorban a kormány hatáskörébe utaljuk.

ad 6. Feltétlenül szükséges a parlamenti *vita technikai lebonyolításának tökéletesítése*, és pedig – bizonyos tekintetben amerikai példára – azáltal, hogy az illető parlamentek házszabályai szerint a törvényjavaslatoknak *csupán általános* vitája történne *a plenumban*, míg a *részteles* vita a *szakbizottságokhoz* tereltetnék. Ehhez képest a házszabályokban ki kellene mondani, hogy valamely törvényjavaslat részletes vitája során beadott minden módosítást az illetékes szakbizottsághoz kell utasítani; a módosítások azután a szakbizottság javaslatával ellátva kerülnek vissza a plenumhoz, mely a szakbizottság javaslatai felett – a többségi és

esetleg a kisebbségi előadó meghallgatása után – minden *vita kizárásával* egyszerű szavazással döntene.

Ezzel kettős célt szolgálunk: elkerüljük az elhamarkodott, rendszertelen módosítások veszélyét, másrészt pedig lényeges időmegtakarítást érünk el a részletes vitának a bizottságokba való áthelyezésével. Emellett a *végeldöntés* jogát a részletekre *is* fenntartjuk a *plénumnak*, így tehát ez ellen a rendszabály ellen nem emelhető az a kifogás, hogy a plénum hatáskörét teljesen átruházza a bizottságokra.

Hiszen a fődolog, a végeldöntés joga ezen rendszer mellett is megmaradna a plénumnál, persze a *vita kizárásával*, miután a plenáris vitát fölöslegessé tenné az e tekintetben sokkal megfelelőbb szakbizottságokban a beadott módosítások felett folyó beható és szakszerű *vita*.

Ezekben voltam bátor véleményemet a szóbanforgó határozati javaslat egyes pontjaihoz előterjeszteni.

LAKATOS GYULA, orsz. képviselő

Hogyha valamely emberi intézményre a kritika mércéjét alkalmazzuk, akkor a relativitás törvényével nagymértékben élnünk kell. A modern természettudomány arra tanít bennünket, hogy olyan természeti törvények, amelyek abszolút hatályában az emberiség évezredek óta hitt, csak relatív érvényűek.

Mennyivel inkább áll ez az eset a szociális élet törvényénél, ahol az okság szabad hatásai gyengülnek vagy fékeződnek az individuális és a tömegpszichológia beszámíthatatlanságainál fogva.¹

Jó-e vagy rossz a parlamentarizmus? Erre a kérdésre abszolút érvénnyel egyáltalában nem lehet megfelelni. Mikor, hol, milyen alkalmakkor és végeredményben miért jó vagy rossz – ez a kérdés!

Nem fogom önöket oly fejtegetésekkel untatni, amelyeket sokszor hallottak, vagy olvastak. Axióma az, hogy emberi intézmények nehezen ültethetők át egy országból a másikba.

Anglia szociális struktúrája, ahol a parlamentarizmus létrejött, alig találja meg analógiáját a kontinensen. Ha azonban kritikai mércénkkel az alapig akarunk eljutni, akkor a parlamentáris rendszer bírálatainál még más realitásokat is fel kell tárunk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a parlamentarizmus nem mint a demokratikus összetételű, de mint többé-kevésbé arisztokratikus államok alkotmány formája fejlődött ki. Ezért bizonyításra szorul, vájjon a demokratikus állam parlamentje, szóval az általános szavazati jogon felépített parlament, az

---

¹ Szerzőnek az Interparlamentáris Unió berlini konferenciáján 1928. augusztus 24-én elmondott beszéde.

emberiségnek ugyanazokat a nagy szolgálatokat fogja-e teljesíteni, mint azt az arisztokratikus parlament megtudta tenni?

Másik nagy változás állt be a parlamentnek az állameszméhez való viszonyában. A parlamentarizmus olyan korban jött létre, amidőn az államnak majdnem kizárólag csak politikai problémákat kellett megoldani. Az állam feladatai azonban az utóbbi évtizedekben előre nem látott módon megszorodtak és komplikálódtak. Kérdés, vajjon meg fog-e felelni a parlament ezeknek a rengeteg nehéz és komplikált gazdasági problémáknak?

Nagyon könnyű ezekre a kérdésekre szkeptikus válasszal felelni. A rezignált válasz még sokkal egyszerűbb, amely szerint a rendszernek maradnia kell, mert az emberiség ennél jobbat nem talált fel. Véleményem szerint a válasz inkább igenlő lehet. Én azt hiszem, hogy a parlamentáris rendszernek még hosszú szerepe van a világtörténelemben. Nem azért gondolom azt, mert a parlamentet a legjobb törvényhozó testületnek tartom. Ellenkezőleg, összes tevékenységei közül a modern parlamentnek éppen a törvényalkotáshoz való alkalmatossága talán legkevésbé vitán felüli. A modern életfeltételek körülményességénél fogva a törvényalkotási technika nehézsége és a szakszerűség követelményei állanak előtérben, úgy, hogy kétségbevonható, vajjon az általános szavazati jogon felépült parlament alkalmas testület-e a törvényhozási tevékenység *legjobb* megoldására?

Az a tevékenység azonban, amelynél az emberiség a parlamentet még sokáig nem nélkülözheti; egyrészt a végrehajtó hatalomnak, tehát a kormánynak parlamenti megalkotása, és a kormánynak a parlament általi ellenőrzése, másrészt a kapcsolat fenntartása az ország közvéleménye és kormánya között, ami demokratikus államban más szervvel, mint a parlamenttel meg nem oldható.

Még egy harmadik változás is van a parlamentnek a modern államhoz való helyzetében és ezzel fejtegetéseim tulajdonképeni céljához jutok. Ez a parlamentnek helyzete az államban lévő szervezett csoportokkal szemben. A parlamentarizmus fejlődésének első korszaka nem ismert szervezett csoportokat az államban. Ezeknek első megjelenése a 19-ik században a politikai pártok voltak. A 20-ik században ez a fejlődés a társadalom erős szyndikalizálásához vezetett, egyrészt a vállalkozók szövetkezéseiben, másrészt a szakszervezetekben és hasonló alakulatokban. Ezen szervezett csoportoknak befolyása a politikai testületekre mindinkább növekvőben van.

Az államban fennálló ilyen csoportoknak hatalmi szaporulata arra a propagandára vezetett, hogy a parlament tagjai, ne a territoriális elv szerint, választókerületekben legyenek megválasztva, hanem egészben vagy részben a különböző testületek és érdekszövetségek által. Ez a rendi-parlament eszméje, amely újabban Itáliában megvalósult, és amely morfológiai szempontból bárhol megkíséreltetik, mindenütt ugyanaz. Az újítás mellett érvül többnyire a rendiparlamentnek a törvényhozói tevékenységéhez való nagyobb alkalmasságát hozzák fel.

Kétséges, hogy ez az előnye meg van-e? De ha meg is volna, ez sem ellensúlyozná az új iránynak súlyos hátrányait.

Támadás a parlament lényege ellen, ha tagjai nem a területi elv alapján lettek megválasztva, hanem érdekképviselők által. A parlament lényegéhez tartozik, hogy a szavazati jog, illetve szavazási kötelesség az egyes polgárt lakhelyén, elkülönítve hivatásának kapcsolataitól függetlenül fogja meg. Az egyes érdekköröknek véletlen helyi elosztása és azoknak összeolvadása az államterületnek ugyanazon pontján, a legerősebb kiegyenlítő tényező az államban és a legjobb biztosíték arra, hogy oly törvényhozó testület létesüljön, amely a „társadalom érdekellentéteit nem élesíti ki, hanem kiegyenlíti.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy már az aránylagos szavazati jog is erősíti a szervezett csoportokat az államban és egyrészt a pártok felaprózódását, másrészt a parlamentben az érdekellentéteknek kielesítését előmozdítja. Ez különösen fontos a köztársaságokban, amelyek nem rendelkeznek a monarchia legfőbb előnyével, amely a pártok felett álló államfőnek kiegyenlítő hatalmából áll. A legújabb francia törvényhozás bölcsessége ezt felismerte, midőn elfordult a listaválasztásoktól és a kerületi választások régi rendszeréhez tért vissza.

Még sokkal továbbmenők és mélyebbrehatók volnának a következmények, ha a parlamentet kizárólag korporatív elv alapján szerveznék meg. Ily újítás éppen a parlament azon előnyeit csökkentené, amelyek elvitathatatlanok. Az első következmény volna a parlament egyes tagjai függetlenségének megsemmisülése. Miután a képviselő a csoportjának kiküldöttje, tehát csoportvezetőségének óhajaihoz kell magát tartania. A parlament életre-halálra harcoló particularistikus érdekek küzdő terévé válnék. Az érdekképviselők képviselői alig fognak felemelkedhetni az érdekellentétek kiegyenlítésének szintjére. Ez azért nyom sokat a latban, mert az egyes érdekképviselőket egymástól áthidalhatatlan világnézeti különbségek választják el. A határozatoknál előre nem sejthető meglepetések fordulhatnak elő, mert az egyes csoportok oly kérdésekre, melyek nem érintik közvetlenül őket, egész véletlenül reagálnának, vagy ami még hátrányosabb volna, ily kérdések, mint kompenzációk, az egyes csoportok egymással való paktálására szolgálnak.

Az interparlamentáris uniót a sajtóban világparlamentnek is nevezik. Ez ugyanaz a fogalmi zavar, amellyel a Nemzetek Szövetségét államfeletti államnak tekintik. Épp oly kevésbé állunk az egyes parlamentek felett, mint a Nemzetek Szövetsége az egyes államok felett. Nekünk az a közös a Nemzetek Szövetségével, hogy nincs hatalmi erőnk.

Van azonban egy erőnk, amely talán a leghatalmasabb a világon és ez a közvélemény ereje. Nincs illetékesebb testület arra, hogy ítéletet mondjon a parlamentarizmus felett mint mi, a világ egybegyűlt parlamenti képviselői. Meg kell vonnunk jóváhagyásunkat olyan fejlődési tendenciáktól, melyek a parlamentarizmust lényegében és ezen intézményben a legjobbat támadják meg. Ez a magas testület nem állhat olyan reformok mellé, melyek a parlamentarizmust úgyszólván denaturálni akarják. Ha reálpolitikusok is vagyunk, az államról és az államcéljairól magasabb ideállal kell bírunk, semhogy megengedhetnők, hogy a parlament határozatai egymást keresztező és egymásbafolyó érdekellentétek egy-

szerű eredőit legyenek. A parlament addig marad erős, amíg Anthausként a földet érinti és a választókat a földnél, lakóhelyüknél és nem tevékenységüknél fogja át. Ily felfogás a parlamentről azt erős eszközzé tette a legszebb szabadságjogok kivívására és a legszebb kultúrjavak előmozdítására.

És ezért ne legyen belőle az összes érdekképviseltek egyesült gyülekezete.

LUKÁCS GYÖRGY, v. b. t. t. ny. miniszter

Kétségtelen az, hogy a parlamentáris rendszer ellen sűrű panaszok hangzanak és hogy a parlamentarizmusnak tekintélye bizonyos mértékig megingott. Arról azonban szó sem lehet, hogy a parlamentáris rendszer túlélte volna magát, hogy tehát azt a közügyek intézésének más rendszerével kellene felcserélni. –

De igenis szükség van arra, hogy a parlamentáris rendszer hiányosságait pótoljuk, azt reformokkal a változott viszonyok követelményeihez idomítsuk és ekképpen a parlamentáris rendszert, amelynek annyit köszönünk, s amelynél jobbat nem ismerünk, újból tekintélyhez juttassuk és időállóvá tegyük.²

A parlamentáris rendszer egyik kinövése a *párt fractionarizmus*, a pártok szerint való beteges széttagolódás, szétforgácsolódás, elaprózódás. Lépten-nyomon látjuk, hogy másod és harmadrangú célok érdekében külön politikai pártokat alakítanak, holott sokkal helyesebb ilyen különleges célokat valamelyik nagy politikai párt programjába harmonikusan beilleszteni, amely úton ezek a célok inkább is juthatnak érvényesüléshez, mert hiszen a nagy politikai párt könnyen kormányra kerülhet, amikor is módjában lehet a párt programmpontjait megvalósítani.

Egészséges parlamentáris élet voltaképpen el sem képzelhető *politikai váltógazdaság* nélkül. Ez a rendszer az amely mindig újabb gondolatokat visz bele a parlamenti életbe és megóvja a politikát a megmerevedéstől. Ez a politikai váltógazdaság szinte mintaszerűen érvényesül a nagy angolszász társadalmakban. Angliában és az Észak-amerikai Egyesült Államokban, amelyekben két-három történelmi párt, amelyek mindegyike a nemzet széles rétegeit átfogó egyetemes politikai programot tud nyújtani, váltakozik a politikai hatalom gyakorlásában, anélkül, hogy a hatalomban való ez a váltakozás az állami élet megrázkódtatásával vagy épen az állam létérdekeinek veszélyeztetésével járna. Az egészséges politikai váltógazdaság érdekében tehát olyan választó rendszer kívánatos, amely nagy parlamenti pártok alakulásának kedvez, s a pártok elaprózódását a lehetőség szerint megakadályozza.

A kevés nagy párt vezetősége fokozottabban érzi a felelősséget a párt parlamenti magatartásáért s nem tülekedik olyan mohón a hatalom elnyeréséért, amint azt az elaprózott pártok teszik, amelyek nem egyetemes, hanem partikulá-

² Szerzőnek az Interparlamentáris Unió 1928. augusztusi berlini konferenciáján elmondott beszéde.

ris, néha egészen kicsinyes célokat tűznek lobogójukra és ezek jegyében elkeseredett harcokat folytatnak egymással, amely harcok rövid életű koalíciós kormányokat eredményeznek. Éppen ezért nem előnyösek ebből a szempontból a proporcionális választási rendszerek, amelyek sokféle pártnak és párttöredéknek érvényesülését mozdítják elő. Hanem inkább az *általános többségi rendszer* és a vele járó *egyéni kerületi rendszer* \ mutatkozik kívánatosnak.

A párt fractionarizmussal és a vele járó sűrű kormányváltással függ egybe az *állandóság hiánya* a kormányzatban, aminek hátrányos voltát sok állam súlyosan sínyli.

Ennek orvosszere gyanánt szokás azt ajánlani, hogy a kormány meghatározott időre legyen alkalmazva és ezen idő alatt a parlament által megbuktatható ne legyen. Nézetem szerint intézményesen biztosítani a kormány állandóságát, vagyis határozottan függetleníteni a kormányt a parlament többségétől – nem fér össze a parlamentarizmus természetével, amely a kormányt a parlament bizalmához köti és ennek hiányában szükségképpen a kormány távozását, vagy pedig új választások kiírását követeli meg. De azért sem igazi orvosság ez a megoldás, mert a kormánynak a parlamenttől függetlenízése a parlament tekintélyének a rovására megy, tehát nem felel meg azon célunknak, hogy emeljük a parlament tekintélyét. Az Egyesült-Államokra és Svájcra való hivatkozás, mint amely államokban a kormány határozott időre van megválasztva, nézetem szerint azért nem lehel döntő, mert hiszen a nevezett államoknak ez az intézménye nem a parlamentarizmus követelménye gyanánt létesült, hanem ezen államok demokratikus alkotmányának és sajátos kormányzati szellemének kifolyása.

Ugyancsak nem tekinthetem a parlamentáris rendszer korrektívumainak a *referendum* és a *nép iniciatíva* intézményeit.

Mind a két intézmény összhangban van ugyan a demokrácia alapelveivel, azonban ellentmond a népképviselő intézményében kifejezésre jutó annak a gondolatnak, hogy az állami életet az Összesség javára csak bizonyos kisebb számú egyén van hivatva irányítani, akiket erre a hivatásra a nép éppen azért választott meg, mert rátermettségükben megbízik és azt a magáénál többre értékeli. Monarchikus államokban az említett intézmények az uralkodónak jog és hatalom körével is nehezen lennének összeegyeztethetők.

Nem szenved kétséget, hogy a párt fractionarizmust és a parlamenti élet színvonalának alábbszállását előmozdította a parlamentek fokozódó demokratizálódása is, nevezetesen az a körülmény, hogy a választójog széles kiterjesztése révén a parlamentek a kultúra és politikai érettség alacsonyabb fokán álló néprétegek befolyása alá kerültek. Minthogy a széles néprétegek általános politikai műveltsége tényleg nem olyan fokú, hogy a politikai pártok programjának megítélésére, az állami és a nemzeti életre gyakorolt befolyásuknak kellő mérlegelésére képesítene, – erőteljesen fel kell karolni az állampolgároknak tervszerű *nevelését a közéletre*, hogy így kellő politikai műveltség, egészséges közéleti felfogás és altruisztikus szellem hassa át a választó közönség alsóbb rétegeit is. Így rakhatja le az iskola a normális parlamenti élet igazi alapjait és biztosítékait.

Továbbá garanciákat kellene teremteni arra, hogy csak olyanok jussanak a törvényhozás termeibe, akik a törvényhozói hivatáshoz szükséges tudás, tapasztalat és ítélőképesség birtokában vannak. Ezek szerint a szempontok szerint kellene a *passzív választójogot bizonyos minősítéshez* kötni és tágítani azon a különben tagadhatatlanul tetszetős elven, hogy választható az, aki választó.

Ugyancsak a parlament színvonalának emelése érdekében van szükség a *szakszerűség növelésére* a parlamentben. A törvényhozás a legkülönbözőbb köz- és nemzetközi jogi, kulturális, szociális és gazdasági kérdések szabályozásával foglalkozik. Hogy mindezeket kellőleg elvégezhesse, ahhoz szükséges, hogy saját tagjai között megfelelő számban legyenek szakképzett egyének. Minthogy pedig a népképviselői kamarára nézve ezt intézményesen nehéz biztosítani, legalább is a másik kamarára (senatusra) nézve szervezetileg kell gondoskodni arról, hogy szakszerű elemek nagy számmal foglaljanak benne helyet. E részben a megreformált magyar felsőház sok tekintetben mintául szolgálhat. Ezenfelül intézményesen kell azt is biztosítani, hogy a parlamenten kívüli legavatottabb szakkörök és szakemberek tanácsaikkal a parlament rendelkezésére álljanak.

Ugyancsak a szakszerűség érdekében ajánlatos lenne az olyan tárgyalási mód, amely szerint a törvényjavaslatoknak csupán általános vitája folyjon le a parlament plénumában, míg a *részletes vita* a beadott összes módosításokkal együtt a *parlament szakbizottságaihoz utaltatnék*. A módosítások azután a szakbizottságok javaslataival ellátva kerülnének vissza a plénumhoz, amely a szakbizottságok javaslatai fölött a többségi s esetleg a kisebbségi előadó meghallgatása mellett vita kizárásával egyszerű szavazással döntene. Ezzel el lehetne kerülni az elhamarkodott rendszertelen módosítások veszélyét, a plenáris részletes vitát pedig fölöslegessé tenné az e tekintetben sokkal megfelelőbb szakbizottságokban folyó beható és szakszerű vita, a *végeldöntés joga* azonban ezen rendszer mellett is megmaradna a *plénumnál*. Mindez a nagyobb fokú szakszerűség mellett időmegtakarítást is jelent.

A parlamentarizmus bajainak gyógyítását előmozdíthatja a nagyon megsohasodott parlamenti feladatok egy részének áthárítása okos munkamegosztással a *helyi önkormányzatra*.

Különösen olyan államokban lehet ennek jótékony hatása, amelyekben a helyi önkormányzat természetes gyökerei megvannak. Ilyen államokban az eleven önkormányzati élet a nemzeti közvélemény kialakításában is előnyösen működhetik közre, valamint a parlamenti működésnek is valóságos előkészítő iskolájává fejlődhetik.

Végül nem hagyhatom megemlíetés nélkül, hogy a parlament tekintélyét mi sem rontja jobban, mint hogyha eredetének törvényességéhez szó fér. A választási korrupció egyfelől, a választási agitáció demagógiája másfelől: egyaránt rombolólag hatnak a parlament tekintélyére. A parlamentarizmus ezen kinövésével szemben különösen két intézmény szolgálhat hathatós garancia gyanánt: a *titkos szavazás* és a *pártatlan választási bírászkodás*. Ami az utóbbit illeti, részemről a parlamentet magát a választási bírászkodásra egyáltalában nem tartom al-

kalmasnak. Még rendes bíróságoknál is megfelelőbben tudja azonban ezt a nehéz feladatot a közjogi kérdésekben speciálisan jártas *közigazgatási bíróság* betölteni. Magyarországon a közigazgatási bíróság mintaszerűen teljesíti ezt a néhány év óta reá ruházott feladatot.

Részemről – a gyakorlatban szerzett tapasztalataim alapján is – a fentiekben egészen röviden előadtokban látom azokat a főbb szempontokat, melyek szerint az egyes parlamentek a saját különleges viszonyaiknak megfelelő módokon a parlamentarizmus közismert bajait sikeresen orvosolhatják. Annál inkább hiszem, hogy a parlamentáris rendszer korrekatívumait meg lehet találni, mert hiszen a legveszedelmesebb kinövést, a beszédes és a technikai *obstrukciót*, a parlamenti eljárási szabályok megfelelő szigorítása révén már majd minden parlamentnek sikerült kiküszöbölnie.

Ha ezt a legkonokabb ellenségét sikerült a parlamentarizmusnak legyőznie, kétségtelenül diadalmaskodni fog egyéb ellenségein is.

MATTYASOVSKY MIKLÓS, az Országos Földbirtokrendező Bíróság tanácselnöke, műegyetemi c. rk. tanár, egyet. m. tanár.

A parlamentarizmus történeti fejlődése többféle irányt mutat.

Egyes országokban, mint az abszolút uralkodó mellett működő, szűk körű, az ország leghatalmasabb, legjelesebb vagy az uralkodó bizalmas embereiből összeállított tanács; bővítése jelentkezik, más országokban pedig mint a hódító népnek vagy később azok kiküldötteinek, követeinek gyülekezete jelentkezik.

Ami különösen az abszolút uralkodók mellett lévő tanácsokat illeti, ezeknek hatásköre hol szűkebb, hol tágabb volt aszerint, hogy az uralkodó milyen hatalommal rendelkezett, továbbá aszerint is, hogy az uralkodó mennyiben szorult rá válságos időkben (pl. háború, eladósodás) a nép szélesebb rétegeinek támogatására.

Valahányszor tehát a nép nagy tömegének egy célra való összefogásáról volt szó, ez mindig nagyobb beleszólást biztosított a nép kiküldötteinek, ami azután később az esetlegességből rendszerré változott.

Ennél érdekesebb azoknál a népeknél a parlamentarizmus fejlődése, ahol a hódító nép mint egész telepedett le a legyőzött nép országában.

Itt ugyanis az uralkodó mellett eleinte a hódító nép összesége, különösen harcos része (a nemesség eredete), vett részt az országos ügyek intézésében és mikor később a lakosság elszaporodása és állandó letelepedése nehezítette a hódító nép minden egyes tagjának az ország tanácsában való részvételét, akkor kezdett ennek helyébe lépni a kiküldöttek útján való tanácskozás.

Ámde a parlamentarizmusnak ennél a kifejlődésénél az uralkodó népnek vagy néposztályoknak összejövetelét az jellemezte, hogy *íü a lényeges célok tekintetében* egyértelműség uralkodott. Ezeknél a tanácskozásoknál ugyanis, nemcsak hogy az uralkodó osztálynak az alávetett osztályok (jobbágyok) mikénti igazga-

tása volt a tanácskozás egyik főtárgya, de az állam szerves életében az osztályok mindegyike megtalálta a maga helyét és a szolgáló osztályok (plebejusok, jobbágyok) sorsukba beletörődve, nem is akartak az országlásban részt venni. Ez a helyzet nem változott lényegileg akkor sem, mikor az uralkodó osztály a békés fejlődés folyamán mindinkább tágult és az eredetileg meghódított népek köréből is kiegészítette magát. Mert az uralkodó osztály főcéljai ekkor sem változtak és nevezetesen a gyarmatok megszerzésével a gyarmatosító ország egész népe állt szemben, az alacsonyabb rendű munkát végző és nyers anyagokat termelő kisebb fajsúlyú gyarmati népekkel szemben, – úgy, hogy ez a fejlődés a gyarmatosító nép egész organizmusát állította a gyarmati nép még nem organizált vagy kevésbé organizált léte fölé.

Az európai parlamentarizmus válsága tulajdonképpen akkor kezdődik, mikor az addig uralkodó néposztályok által alkotott parlamentekbe a nem uralkodó osztályok kiküldöttei is, nem mint az összeségnek, – hanem mint saját osztályaiknak öntudatos képviselői bejutnak. – Mert ez azt jelenti, hogy egy és ugyanabban a parlamentben most már különböző célú és különböző életfelfogású képviselők jelennek meg, akik tehát nemcsak afölött tanácskoznak, hogy miképpen kell az ügyeket intézni, hanem afölött is, hogy az uralkodó és nem uralkodó osztályok érdekeit lehet-e összeegyeztetni.

Az uralkodó osztályok képviselői azt vitatják, hogy ők a nemzet egyetemes érdekeinek szószólói, viszont a nem uralkodó osztályok képviselői küldöiknek nagyobb számára hivatkoznak és az ezek jólétét előmozdító szabályok alkotására törekszenek akkor is, ha ez esetleg az egyetemes érdekeket sérti. Ez a két malomban őrlés vezet a parlamenti élet elfajulására, mert az uralkodó osztályok képviselői a célok tekintetében is homlokegyenest ellenkező felfogást vallanak a nem uralkodó osztályok képviselőivel szemben.

A válságot különösen kielezi az, ha sokféle a párt vagy párttöredék, mert ez arra vall, hogy a képviselők nem egyetemes, összefoglaló, hanem egyéni, különleges célokért kaptak mandátumot.

Válságos a parlament helyzete akkor is, ha a pártélet elhatalmasodik.

Ez alatt főleg azt kell érteni, hogy a párt öncéllá lesz és a parlament munkáját párttaktikai, sokszor csak párttechnikai fogások irányítják.

Más a helyzet az amerikai és az ausztráliai parlamentekben, ahol nincsenek európai értelemben vett, történelmi múlttal bíró osztályok és ahol ennek következtében a parlamentben helyet foglaló képviselők világfelfogása és egész lelkiisége inkább hozható egy közös nevezőre.

Az európai és tengerentúli parlamentek összehasonlítását zavarja részben az is, hogy a választói jogosultság és választási rendszer annyira különböző. A régebbi európai parlamenteket jellemezte az, hogy a választók száma aránylag csekély volt és a választókat a vagyoni vagy értelmi cenzus sokféle változatával megrosztálták. Az újabb európai parlamenteknél ez az eltérés vagy megszűnt vagy szűnőfélben van és a választói jog teljes kiterjesztése és általánosítása a tengerentúli parlamentekhez hasonlóan megtörtént. Ez viszont más oldalról fenyegeti veszéllyel a parlamentarizmust. Míg Európában inkább az országos ügyek intézéséhez

nem szoktatott nyers tömeg demagógiájától kell féltetni a parlamentarizmust, addig a tengerentúli parlamentekben, különösen a választók és választottak tervszerű befolyásolásától kell féltetni a parlamenteket.

Úgy látszik, hogy a parlamentarizmus válságát csak ott lehet, – legalább a siker némi reményével – orvosolni, ahol *a régebben uralkodó és nem uralkodó osztályok nivellálódtak* és ahol a széles néprétegek lehetőleg egyforma tanultsági, műveltségi és erkölcsi színvonalon állnak. Mert ahol ez még nem következett be, ott tulajdonképpen a modern értelemben vett parlamentarizmus teljesen ki sem fejlődhetett. Az ilyen országokban tehát a parlamentarizmus válsága részben onnan ered, hogy a modern gazdasági és szociális élet átalakulásából még nem vonhatók le a szükséges következtetések, illetőleg, hogy a nép nagy zöme még nem áll azon az átlagos színvonalon, amely mellett az önrendelkezésnek teljességére minden tekintetben képes lenne. Az ilyen országokban az országglás intézése nyílt vagy burkolt formában a felsőbb osztályok kezébe van letéve, amelyhez a parlamentarizmus révén az alsóbb, de még teljesen meg nem érett osztályok inkább csak passzív hozzájárulásukat adják meg, anélkül, hogy az állami ügyek intézésében öntudatosan és a nemzet egész organizmusába beilleszkedő saját céljaik szempontjából részt vehetnének.

Ott ellenben, ahol a parlamentarizmus már teljesen kifejlődött, a válságok oka talán az által szüntethető meg leginkább, ha minden fontosabb kérdésben újból választatnak vagy a referendum rendszeréhez folyamodnak. Mennél többször választanak, annál inkább veszt a választás rendkívüli jellegéből, annál kevésbé lehet a nagykorú nép minden tagját egybefoglaló választókat befolyásolni, felizgatni, megvesztegetni stb. és annál inkább megy át a köztudatba az, hogy a szavazás nem egy rendkívüli, izgalmakkal és rendbontással járó, az élet normális menetét megbolygató eljárás, hanem az állami ügyek intézésére hivatott rendes aktus.

Ezzel kapcsolatban sokat lehet tenni a választási eljárás egyszerűsítésére és decentralizációjára is. – A gyakori választás továbbá lehetővé teszi a pártagitáció csökkentését, sőt majdnem teljes kiküszöbölését. Mert ha a parlament választása egy gyakran ismétlődő rendes művelet, amely ennek következtében megszokottá vált és izgalmakkal sem jár és a pártokat s azok álláspontját minden választó elfogulatlanul tudja értékelni, akkor nincs szükség arra, hogy a pártok és jelöltek valami különösen feltűnő és izgató propagandát fejtsenek ki. Ezt egyenesen meg is lehet tiltani s az egész u. n. választási agitációt a jelölő gyűlésekre lehet korlátozni. Ezzel kapcsolatban a választásra kitűzött időt is meg lehet rövidíteni.

Az általános népműveltség s különösen az országos ügyekben való tájékozottság elterjedésével együtt jár az is, hogy a törvényjavaslatok és kormányzati intézkedések bírálatában maguk a választók is, tehát a parlamenten kívül állók állandóan részt vehessenek. Ez akként történhetik, hogy *intézményesen biztosítjuk minden választónak arra való jogát, hogy a törvényjavaslatokhoz és fontosabb kormányzati intézkedésekhez hozzászólhasson* és ez a hozzászólás a parlament tagjainak, különösen a bizottságokban, rendszeresen elreferáltassék.

A parlamentek különbözők aszerint is, hogy az országok nemzetközileg, – de facto – jobban vagy kevésbé függnék egymástól. Teljes függetlenség nincs, csak fokozatok vannak.

A nagy területű, a minden szükséges nyersanyaggal ellátott ország, a jól védhető határokkal rendelkező ország, a népes ország parlamentje többet merhet és a válságokat könnyebben heveri ki.

A régibb parlamentek foglalkozás alapján vagy ami lényegileg ehhez közel áll, bizonyos rendhez tartozás alapján keletkeztek. Van olyan irányzat is, mely a területi beosztás alapján választott modern parlamentet azzal kívánja gyógyítani, hogy a parlament ismét a foglalkozások és ami ezzel egyértelmű, a nemzeti munkában résztvevők csoportjai által választassék.

Bármiként is sikerülhet esetleg a parlamentarizmus válságát orvosolni, azal le kell számolni, hogy még az egészséges parlament is csak normális államélet mellett töltheti be hivatását.

Rendkívüli, az állami lét vagy nemlét kérdését felvető idők a parlament működését vagy megbénítják vagy a parlament alapjait is teljesen átalakítják.

VITÉZ MOÓR GYULA, a budapesti egyetem tanára

A parlamentarizmus lényegét egy antidemokratikus és két demokratikus gondolatban látom. Antidemokratikus, hogy nem maga a nép, hanem egy államszerv, a parlament, gyakorolja az államhatalomnak azt a túlnyomóan nagy részét, amely az alkotmány szerint a népképviselő hatáskörébe esik. Demokratikus ellenben, egyrészt, hogy a parlamentet elvileg a nép választja meg, másrészt, hogy a kormánynak a parlamenttől való függése folytán a népképviselő befolyást nyer az államélet összes jelenségeire.

A parlamentarizmus lényegét támadja meg tehát minden olyan javaslat, amely a fenti gondolatokkal ellentétbe jön.

Éppen azért nem tudnám helyesen a szóbanforgó határozati javaslatnak azt a pontját, amely a kormány tagjainak meghatározott időre szóló kinevezését javasolja. (1. p.). Arról, hogy a parlamentarizmust megszüntessük, lehetne vitatkozni, de ha a parlamentarizmust megtartani és csupán reformálni akarjuk, akkor lehetetlen olyan javaslatot elfogadni, mely a kormánynak a parlamenttől való függését határozott időre szóló kinevezéssel illuzóriussá teszi. A javaslat érdekében felhozott példák nem parlamentáris kormányrendszerű államokból vették.

Ugyancsak a parlamentarizmus lényegével ellenkezőnek látszik a parlamenti feladatkör egy részének *obligatorius* módon más testületek hatáskörébe utalása. Ezért nem sok jót várok a javaslat 5. pontjában javasolt intézkedéstől sem.

A parlamentarizmus fent vázolt lényegéből következnek azok a szervi betegségek, amelyek a parlamentarizmus válsága néven összefoglalt bajokat idézik elő. Az említett *antidemokratikus* gondolat a parlamentnek a nép lelkétől, a közvéleménytől való elidegenítését idézheti elő. Az említett két *demokratikus*

gondolat pedig odavezethet, hogy – mivel mind a parlament tagjainak a megválasztásánál, mind a parlamenti határozathozatalnál pusztán a *szám*, a numerikus többség, dönt, – az államélet irányításánál sem a kellő szakértelem, sem pedig az éppen a demokráciában annyira szükséges erkölcsi érvényesülése biztosítva nem lesz.

Kétségtelen nézetem szerint, hogy a parlamentarizmus *súlyos* hibái ebben az utóbbi irányban keresendők. A parlamentek értelmi és erkölcsi szintjének fenyegető süllyedésével szemben eltörpülnek azok az antidemokratikus konzekvenciák, amelyek abból erednek, hogy a hatalmat nem közvetlenül a nép maga, hanem választott szerve gyakorolja.

Nézetem szerint mindazok a javaslatok, amelyek ezen antidemokratikus konzekvenciák enyhítése céljából a nép kezébe óhajtják visszajuttatni a parlament által gyakorolt hatalom egy részét, csak fokoznák azokat az igen súlyos bajokat, amelyek viszont éppen a parlamentek demokratikus szervezeti alap gondolatából származnak. Éppen ezért mellőzendőnek tartom a határozati javaslat 4. pontjában javasolt intézkedéseket, különösen a referendum és a nép kezdeményező jogának biztosítását.

III. A parlament reformjának nézetem szerint abban az irányban kellene haladnia, hogy a legsúlyosabb hiba, a kellő szakértelem és erkölcsi emelkedettség hiánya kiküszöböltessék s hogy a parlamenti rendszerben uralkodó vak numerikus elv mellett is biztosíttassék a közügyeknek *kellő szakértelemmel* és csakis a *köz érdekében* való irányítása, a parlamentek komoly és hasznos munkája. A parlament ilyen irányú működése különben a nép lelkéhez és a közvélemény becsléséhez is közelebb hozná a parlamentet, mint teszem fel a referendum vagy a nép-iniciatíva.

Éppen azért legfontosabbnak tartanám:

a) a képviselői minőségnek bizonyos szigorú értelmi és erkölcsi kvalifikációhoz kötését, s e célból a *passzív választói jognak* s az *összeférhetetlenség eseteinek* megfelelő szabályozását.

S ezért helyeslem a határozati javaslat 2. *pontjában* foglalt azt az intézkedést is, hogy „a parlament és a kormány függetleníttessék a nagy közgazdasági szervezetektől.

b) A parlamenti tárgyalás komolyságának biztosítása érdekében hasonlóképpen fontos volna szigorúbb *házaszabályok alkotása*. Helyeslem ezért a határozati javaslat 6. *pontjában* javasolt intézkedéseket.

c) A szakértelem nagyobb fokban való érvényesítését biztosítaná továbbá *tanácsadó szervek* létesítése, illetőleg *szakértőknek* – még pedig nemcsak a kormány miniszteriális szakértőinek – a parlament bizottságaiba történendő bevonása.

Ezért helyeslem a javaslat 3. *pontjában* javasolt ilyen irányú intézkedést.

d) A parlament szintjének az emelkedését s komoly és hasznos munkáját elősegítené végül nézetem szerint a parlamenti tagok számának a csökkentése. A többszáz tagból álló tömegparlament helyét egy jelentékenyen kisebb számú tagból álló tanácskozó és határozó testületnek kellene elfoglalnia.

Az elmondottakban voltam bátor igénytelen véleményemet a javaslat 1-ső (lásd I. pont alatt), 2-ik (III. a.), 3-ik (III.c), 4-ik (II.), 5-ik (I.) és 6-ik (III. b.) pontjára vonatkozóan röviden vázolni.

POLNER ÖDÖN, a szegedi egyetem tanára

Ad 1.: A parlamentáris kormányzat abban az értelemben, amint hazájában, Angolországban kifejtett, csak akkor állhat fenn és csak akkor válik be, ha azok az előfeltételek megvannak, amelyek kifejlődését és megfelelő működését lehetővé tették. Amennyiben ezek az előfeltételek nincsenek meg, annyiban a parlamenti kormányzat nem valósítható meg, vagy nem válik be, s ahol napjainkban a parlamenti kormányzat csődjéről lehet beszélni, ennek oka éppen az, hogy ott ezek az előfeltételek hiányzanak.

A parlamenti kormányzatnak *nélkülözhetetlen előfeltételei az egészséges pártviszonyok*. Kevés, lehetőleg két nagy párt, melyek az állami és társadalmi szerveződésként természetes és szükséges elvei közül olyképp csoportosulnak, hogy eme pártokon alapuló kormányzati irányok egymást megrázkódás nélkül felválthassák, mert csak ily viszonyok mellett nem fajul el a pártokon alapuló kormányzat egyoldalú pártérdekű kormányzattá és másrészt csakis így lehet kikerülni a sűrű kormány-változásokat és az ezzel járó ingadozást és zavarokat.

Hogy pedig ily pártviszony kifejlődjék, az attól függ, hogy magában a parlament alapját képező társadalomban meg van-e a kellő belátás és önfegyelmzés arra, hogy mindenféle különleges elvek és partikuláris részérdekek körül, gyakran csak egyéni hiúság és törtetés által is hajtva, apró kis pártok, frakciók ne keletkezzenek, hanem hogy minden különleges elv és partikuláris érdek az általános elvi alapon álló nagy pártok keretében keressen érvényesülést és kielégülést. Ahol maga a társadalom nem emelkedett a politikai érettségnek erre a fokára, vagy arról lesüllyedt, ott a parlamenti kormányrendszer nem működhetik jól, ott az valóban csődbe jut.

A társadalomnak a megfelelő pártviszonyokat megteremtő politikai érettsége azután a parlamentnek kellő önfegyelmzésével kapcsolatos, amely megakadályozza a parlamenti életnek elfajulását is.

Ezért működik még mindig elég jól a parlamenti kormányrendszer Angliában és ezért közeledik a csődhöz az európai kontinensen mindenütt, ahol a „koalíciók” és „blokk”-ok rendszere dívik, ahol a pártfrakcionarizmus kifejlődött és ahol a parlament apró kottériák önző versenyerületévé és törekvő politikusok hiúságvásárává vált.

A pártfrakcionarizmust és a parlamenti élet elfajulását kétségtelenül nagyban előmozdította a parlamentek fokozódó demokratizálódása. A kultúra és politikai érettség alacsonyabb fokán álló rétegek befolyása alá került parlamentek szellemi, erkölcsi és ildomosági színvonala alább szállott, az érvényesülésre törekvő részérdekek és megítélési szempontok megszorodtak és e jelenségekkel

kapcsolatban a pártfrakcionarizmus s a parlamenti küzdelmeknek durva tülekedéssé fajulása szinte vég nélkül terjedt. A baj enyhülése csak attól várható, hogy a politikai jogokkal felruházottak fokozódó bővülését idővel követni fogja e rétegek kulturáltságának és politikai iskolázottságának emelkedése és ezzel a társadalmi önfegyelmzés és belátás, amelyen alapulhat a parlamenti kormányrendszerhez nélkülözhetetlenül szükséges egészséges pártviszonyok és parlamenti élet kifejlődése.

E nélkül olyan mechanikus eszközök, mint a kormányoknak meghatározott időre való megválasztása vagy kinevezése» aligha fog a kívánt eredményre vezetni, mert az ily kormányok létrehozatala, ha parlamenti vagy akár közvetlen népi választásokon alapulnak, szintén egészségtelen pártviszonyok kifolyásai lesznek, amelyekből egészen alig emancipálhatnák magukat.

Ha az ily – u. n. prezidenciális kormányzat, amilyen az Amerikai Egyesült Államokban van, beválik, ennek oka szintén az ottani megfelelő pártviszonyokban rejlik, amelyek a rokon angol pártviszonyokkal sok hasonlóságot tüntetnek fel.

Ad 2–6. E pontokban felvetett javaslatok a parlamenti kormányrendszer lényegét nem érintik és megvalósításuk – a parlamenti ellenzék hivatalos elismerésének eszméjétől eltekintve – különösebb nehézségek nélkül, lehetők és kívánatosnak látszik.

A „public hearing” gyakorlata egy és más formában egyes törvényjavaslatok eseteiben nálunk, p. o. annakidején a közigazgatási reformjavaslatnál, választójogi javaslatoknál, a polgári törvénykönyv tervezeténél máris megvalósult.

Nagyon helyes volna minden fontosabb javaslatnál rendszeresíteni.